
Oikeuden historiasta tulevaisuuden Eurooppaan

Pia Letto-Vanamo 60 vuotta

Toimituskunta
Olli Mäenpää
Dan Frände
Päivi Korpisaari

Kustannustoimittaja
Pipsa Kostamo

Tilausosoite
Suomalainen Lakimiesyhdistys
Kasarmikatu 23 A 17
00130 Helsinki
p. 09 6120 300
f. 09 604 668
toimisto@lakimiesyhdistys.fi
www.lakimiesyhdistys.fi

Kannen kuva: Roland Meinecke / Wikimedia Commons
Kannen suunnittelu: Heikki Kallioma

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446
ISSN-L 1458-0446
ISBN 978-951-855-338-3

Hansaprint Oy, Vantaa 2014

Sisällys

Pia Letto-Vanamo 60 vuotta. Prof. Pia Letto-Vanamo's 60th Anniversary	VII
<i>Per Andersen – Helle Vogt</i> Vrag, hvaler og kongelig overhøjhed. Forstrandsret i nordisk middelalder	1
<i>Lars Björne</i> Pohjoismaiset oikeustieteelliset aikakauskirjat ja toinen maailmansota ..	15
<i>Yifeng Chen</i> Legal Formalism, Justice and the Judiciary in China	29
<i>Ellen Eftestøl-Wilhelmsson – Anu Bask</i> Is a Harmonised Liability System a Necessary Prerequisite for European Multimodal Transport? The Finnish Logistics Service Providers' Point of View	41
<i>Kaijus Ervasti</i> Neuvotteleminen konfliktinratkaisumenettelynä	51
<i>Dan Frände</i> Åsa Larsson och det förflutna	69
<i>Jaakko Husa</i> Pohjolan oikeus – yhtä perhettä?	77
<i>Teemu Juutilainen – Emilia Korkea-aho</i> Professio ja legitimitetti – mitä virkaa eurooppalaisella juristilla?	89
<i>Jukka Kekkonen</i> Oikeushistoria huipulta huipulle	105
<i>Päivi Korpisaari – Anette Alén-Savikko</i> Tiedonsiirrosta aktiiviseen opiskeluun – tähtäimessä laadukas viestintäoikeuden opetus	119
<i>Toomas Kotkas</i> Suomalainen hyvinvointivaltio ja sosiaalisten oikeuksien lyhyt historia	135
<i>Matti Kunnas</i> Uudistunut valvontamenettely ja sen haaste asianajajan ammattietiikalle	153

<i>Anna-Laura Markkanen – Hannu Nieminen</i> A Crooked Balance of Interests? Comparing Users' Rights in Printed and Electronic Books	163
<i>Heikki E. S. Mattila</i> Oikeudellis-kielellisen dominanssin jatkuvuudesta. Alankomaiden Itä-Intian ja itsenäisen Indonesian oikeus- ja kieliolojen tarkastelua	181
<i>Dag Michalsen</i> Frede Castberg and the Invention of State of Emergency in Norwegian Constitutional Law in the Twentieth Century	201
<i>Tuulikki Mikkola</i> Trust oikeusvertailun kohteena	213
<i>Kjell Å. Modéer</i> Elegi över 1938 års advokater. Om ett par advokater i finlandssvensk och svensk romanlitteratur	223
<i>Olli Mäenpää</i> Hallinto-oikeuden eurooppalainen kodifointi	239
<i>Johanna Niemi</i> Prosessioikeus ja metodin haaste	255
<i>Jaana Norio-Timonen</i> Harmonisaatio ja eurooppalaiset kuluttajavakuutusmarkkinat	261
<i>Kimmo Nuotio</i> Avustettu potilaan itsemurha ja eutanasia	277
<i>Elina Paunio – Suvi Sankari</i> Euroopan unionin tuomioistuin: oikeuden ja politiikan rajapinnassa	295
<i>Jørn Øyrehagen Sunde</i> ”Menneskerettigheter (...) stemmer med rettsfølelsens krav i vår tid”. Eit aktørperspektiv på Dei europeiske menneskerettane sin veg inn i norsk rett	311
<i>Kaarlo Tuori</i> Kansallinen ja ylikansallinen demokratia	327
<i>Kaius Tuori</i> Natseista ja emigranteista oikeustieteen historiassa	341
<i>Terttu Utriainen</i> Historia opettaa rikosoikeustieteilijöitä	359
Kirjoittajat – Authors	367

Avustettu potilaan itsemurha ja eutanasia

Koska sana itsemurha esiintyy alituisesti keskusteluissa, saatetaan luulla, että sen merkitys on kaikkien tuntema ja määrittelemisen tarpeetonta.

Émile Durkheim, Itsemurha

1 ALUKSI: RIKOSOIKEUDEN UNIVERSALISMI JA HYVÄN ELÄMÄN ETIIKKA

Raimo Lahti on kirjoituksessaan ”Eutanasia ja kuolevan potilaan hoito”¹ vuodelta 2005 tehnyt selkoa eettis-oikeudellisesta keskustelusta, jota on entistä vilkkaammin käyty aiheen ympärillä niin Suomessa kuin laajemmin Euroopassa. Tuossa kirjoituksessa luodaan asiantunteva katsaus aihepiiriin sääntelyyn, sääntelyhistoriaan ja sen käsittelyyn virallislähteissä ja oikeuskirjallisuudessa.

Tässä kirjoituksessani tarkoitukseni on jatkaa keskustelua tärkeästä teemasta, mutta ilman vastaavaa kattavuutta. Näkökulmana on eutanasian ja avustetun itsemurhan ero oikeudellisen sääntelyn ja moraalis-eettisten periaatteiden näkökulmasta. Tahdon tuoda esille niitä jännitteitä, joiden varassa ja joiden puitteissa oikeudelliset käytännöt sekä tosiasialliset käytännöt kehittyvät.

Rikosoikeus edustaa ydinsisällöltään yleispätevää, universalistista moraalialia. ”Älä tapa” on tämänluonteinen prinssiippi. Jos kyse olisi vain elämästä ja kuolemasta, eikä sanotun moraaliprinssiipin ehdottomuutta tarvitsisi lieventää esimerkiksi hyvää elämää ja hyvää kuolemaa koskevilla eettisillä näkemyksillä, tultaisiin toimeen suhteellisen muodollisilla säännöillä. Elämä itsessään sisältää kuitenkin sävyjä, ja jokaisen elämä päättyy kuolemaan. Kuolema kuuluu siten elämään, eikä kuolemassa ole itsessään mitään oikeudellisesti tai eettisesti väärää. Ihmisarvoiseen elämään liittyä kuitenkin myös kysymys kuolemasta.

---

¹ *Lahti, Raimo*: Eutanasia ja kuolevan potilaan hoito. Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman. Turun yliopisto 2005, s. 91–112.

Rikosoikeus ei voi säännellä elämää ja kuolemaa suoraan. Tietyissä tilanteissa kuolemaan liitetään välillisesti oikeudellista vastuuta, kun rangaistavaksi säädetty teko tai laiminlyönti on kuoleman syytä. Kuolemaan johtava tie voi tulla rikosoikeudellisesti arvioiduksi, jos kuolemaa on edeltänyt kärsimystä tai jos ihmisarvon vaatimuksia ei ole voitu noudattaa.

Rikosoikeus ei elä tyhjiössä, vaan sen tulee reagoida ympäröiviin muutoksiin. Rikosoikeus ei ole superdiskurssi, joka määrittää kaiken itsenäisesti, vaan myös rikosoikeutta voidaan ja se tulee sovittaa yhteen muun sääntelyn ja eettisen normiston kanssa. Rikosoikeuden periaatteelliset ja käsitteelliset määritykset eivät kanna sovellukseen asti. Rikosoikeus liittyy yhteiskunnalliseen käytäntöön ja hyväksyttäviin toimintatapoihin, vaikkakin se määrittää tätä aluetta käytännössä negatiivisesti, osoittamalla sen, mikä ei ole sallittua ja hyväksyttävää. Rikosoikeus on yksi keino torjua vakavia oikeudenloukkauksia. Rikosoikeudella on kykyä teroittaa ja tarkentaa rajaa oikean ja väärän välillä, koska tämä kysymys ratkaistaan oikeuskäytännössä yhä uudestaan.

Lääkintäoikeuden alkutaipaleelle on lainattu rikosoikeudesta apuvälineitä muun muassa suostumusopin kehittelyyn. Lääkintäoikeus on kehittynyt omaksi oikeudenalakseksi, mutta tietyissä kysymyksissä myös lääkitäoikeudessa tullaan edelleen tälle klassiselle yhteiselle alueelle, rikosoikeuden ja lääkitäoikeuden rajapinnalle.

Eutanasiaa koskevissa uudemmissä näkemyksissä aktiivisen kuolinavun sallittavuutta perustellaan eettisillä näkemyksillä hyvästä elämästä ja hyvästä kuolemasta samoin kuin moraaliluontoisilla vaatimuksilla ihmisen ja erityisesti potilaan itsemääräämisoikeudesta. Jo se, että hyväksytään elämää lyhentävä kivunlievitys kuolevan potilaan hoidossa, merkitsee tällaisen eettisen näkökohdan painavan, vaikka sanottua kivunlievitystä ei aktiivisen eutanasian piiriin suoraan luettaisi.

2 LAINOPILLISIA JA EETTISIÄ NÄKÖKOHTIA

Sillä, mistä näkökulmasta aihepiiriä lähestytään, on merkitystä. Henkikiriosääntely muodostaa aktiivisen eutanasian tilanteessa kohtalaisen selvän rajaehdon sen suhteen, kuinka paljon tilaa jää muiden oikeuksien ja eettisten velvollisuuksien toteuttamiseen, kun kyse on *toisen kuolemaan johtavasta toiminnasta*.

Jos tilannetta tarkastellaan *itsemurhan edistämisen* näkökulmasta, lähtökohta on toinen. Itsemurha on Suomessa rankaisematon teko. Itsemurhan yrityskään ei ole rangaistavaa, vaikka tällaista kriminalisointia on toisinaan esitetty.² Itsemurhaan suhtaudutaan kuitenkin torjuvasti, ja itsemurhien vähentämistä pidetään arvokkaana yhteiskunnallisena tavoitteena.

Ihmisellä on vapaus päättää elämästään. Rikoslain 21 luvun 1–3 §:n säännökset taposta, murhasta ja surmasta eivät siis kata itsemurhaa, koska itsemurhassa ei ole kyse toisen surmaamisesta. Itsemurhasta ei ole Suomessa omia nimenomaisia säännöksiään.

Termi itsemurha ei oikeastaan ole oikeudellinen eikä rikosoikeudellinen käsite, eikä sitä ole sellaisena määritelty. Itsemurha on arkikielinen ilmaisu, ja edellä Émile Durkheimin korostamalla tavalla ilmaisun merkitys jää epätarkaksi. Durkheim pyrkiikin sosiologian keinoin erottelemaan erilaiset itsemurhatilanteet.

Suomen kielessä ero esimerkiksi oikeudellisiin tapon ja murhan käsitteisiin näkyy esimerkiksi siinä, että itsemurhalla ymmärretään mitä tahansa itsensä surmaamista, eikä edellytetä vastaavaa erityistä kvalifointia, joka juridisessa ymmärryksessä muuntaisi tapon murhaksi. Itsemurha on terminä samantyyppinen kuin tapaturma: se on nimi teolle tai tapahtumalle, johon ei liitetä oikeudellista vastuuta. Itsemurha voi sisältää useanlaisia itsensä surmaamisia, eikä selvää ole sekään, että jokainen itsensä surmaaminen edes on itsemurha. Esimerkiksi henkilön, joka uhrautuu toisen pelastumiseksi, ei välttämättä katsottaisi tehneen itsemurhaa.

Tapaturmasta puhuminen merkitsee nimenomaisempaa kannanottoa oikeudellisen vastuun puuttumiseen kuin jos puhutaan itsemurhasta, koska rikosoikeudessa edellinen merkitsee syyksiluettavuuden puuttumista. Koska ankaraa vastuuta ei Suomen rikosoikeudessa tunneta, tapaturmasta ei rangaista. Yhden itsemurha voi samalla olla rikos toisen näkökulmasta, kuten jäljempänä esitetään.

Suomen rikosoikeudessa vastuu osallisuudesta rikokseen edellyttää, että pääteko on rangaistava. Koska itsemurha ei ole rangaistava, myöskään ylilyntys siihen sen paremmin kuin avunanto eivät ole rangaistavia.

Nopeasti katsottuna kaikki itsemurhatilanteet olisivat siten rankaisemattomia sekä itsemurhan tehneen tai sitä yrittäneen yhtä hyvin kuin tuohon tekkoon liittyvien muiden henkilöiden näkökulmasta.

² Lahti mainitsee (2005, s. 93) tästä esimerkkeinä mm Serlachiuksen rikoslakiehdotuksen vuodelta 1922 sekä vuoden 1969 uudistukseen liittyneen hallituksen esityksen.

Tästä pääsäännöstä huolimatta rikosoikeudellinen vastuu ei itsemurhatilanteissakaan ole kokonaan poissuljettu. Onnistuneen itsemurhan tehnyt ei tietenkään ole rikosoikeudellisessa vastuussa, mutta itsemurhan yritys voisi joissain tilanteissa olla vastoin tekijän velvollisuuksia, jos kyse on esimerkiksi sotilaasta. Itsemurhan yritys, vaikka se ei olisikaan rangaistava, ei siten ole sinänsä mikään tekoon oikeuttava peruste.

Ratkaisussa KKO 1992:92 itsemurha-aikeissa liikkunut autoilija ajoi vastaan tulevien kaistaa ja aiheutti tahallaan toisen kuolemaan johtaneen liikenneonnettomuuden. Hänet tuomittiin rangaistukseen mm. taposta.

Välillistä tekemistä koskevien oppien mukaan itsemurha voi näyttäytyä toisen surmaamisena, jos itsemurhan tekijä ei ole riittävällä tavalla itse asioistaan päättävä. Itsemurhaan yllyttäjä voi tällaisessa tilanteessa tulla rangaistavaksi tahallisesta henkirikoksesta. Myös vastuu tuottamuksellisesta henkirikoksesta voi tulla kysymykseen, jos yllyttäjä on toiminut erehdyksen vallassa. Kun puhutaan potilaista, itsemääräävyys tulee pitää mielessä.

3 VASTUU EPÄVAR SINAINEN LAIMINLYÖNTIRIKOKSEN PERUSTEELLA

Toinen henkilö saattaa olla nimenomaisen vastuuaseman perusteella vastuussa itsemurhan tehneestä tai sitä yrittävästä tai yrittäneestä. Esimerkiksi lapsen huoltaja voi olla velvollinen estämään lapsen itsemurhan, jos saa asiasta vihiä. Tällaisia asioita on käsitelty kotimaisissa rikosoikeudenkäynneissä hyvin harvoin, joten tulkinnat ovat epävarmalla pohjalla. Myös lapsi ja nuori voivat kohdata tilanteita, joissa heidän näkökulmastaan itsemurha näyttäytyy mahdollisena vaihtoehtona.³ Lapsi tai nuori voi sairastua kuolemaan johtavaan sairauteen. Lapsen itsemääräämisoikeuden toteuttamiseksi lääkintäoikeudessa kehitellään erilaisia malleja siitä, kuinka voidaan turvata lapsen toiveiden toteutumista.⁴ Myös rikosoikeudellisessa doktriinissa voisi

---

³ Lasten itsemurhat ovat suhteellisen harvinaisia, mutta nuorten itsemurhia tapahtuu Suomessa noin sata vuodessa. *Uusitalo, Tuula*: Nuorten itsemurhat Suomessa. Lapsiasia- valtuutetun toimiston selvityksiä 2:2007.

⁴ *Pollari, Kirsi – Lohiniva-Kerkelä, Mirva*: Ketä kuullaan – Kuka päättää? Alaikäisen osallisuus ja itsemääräämisoikeus terveyden- ja sairaanhoidossa, teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianne – Nieminen, Liisa, Lapsioikeus murroksessa. Helsinki 2013, s. 269–301, erit. s. 289.

olla tarpeen kehitellä vastaavaa. Jos lapsipotilas toivoo itsemurhaa, kohdetaan kaksinkertaisesti hankala tilanne.

Epävarsinaisessa laiminlyöntirikoksessa rikosvastuu on sangen ankara. Jos vastuuasemassa olevalta voitiin vaatia seurauksen estämistä ja jos tämä lyö sen velvollisuutensa laimin, laiminlyöjä vastaa myös syntyneestä seurauksesta. Tämän vuoksi yhtä hyvin perheenjäsenen kuin lääkintähenkilön vastuu laiminlyönnistä voi muodostua hyvinkin ankaraksi. Sekin, että henkilöä estetään toteuttamasta sellaista, mihin hänellä on oikeus, voi tulla rangaistavaksi esimerkiksi pakottamisena. Rangaistavuus uhkaa sen vuoksi kummaltakin suunnalta.

Olen toisessa yhteydessä käsitellyt esimiesasemaan perustuvaa laiminlyöntivastuuta.⁵ Laiminlyöntivastuun käsittely lääkintäoikeudellisessa yhteydessä ansaitsisi vastaavanlaisen, eritellymmän tarkastelun. Lääkärin suhde potilaaseen ei tietenkään ole sama kuin esimiehen ja alaisen suhde työelämässä. Hoitosuhde kuitenkin synnyttää hiukan vastaavanlaisen epäsymmetrian osapuolten välille, jota on tasapainotettava niin potilaan kuin lääkärin intressissä. Rikosoikeudellinen vastuutarkastelu on sovittava todelliseen tilanteeseen. Vastaavasti todellisia tilanteita on idealisoitava tyyppitilanteiksi.

Vastuu epävarsinaisesta laiminlyöntirikoksesta edellyttää sitä, että laiminlyöjällä tulee olla valtuudet toimia vaaditulla tavalla tietyn seurauksen synnyn estämiseksi. Lääkäri, joka ei tarjoa hyvän lääkintäkäytännön mukaista kivunlievitystä, voisi joutua vastuuseen pahoinpitely- tai vammantuottamussäännösten nojalla. Itsemääräämisoikeuden korostuminen vaikuttaa siihen suuntaan, että velvollisuus estää itsemurha tai muu itseen kohdistuva loukkaus heikkenee tai jopa lakkaa kokonaan, koska sellainen teko, jota periaatteessa vaadittaisiin velvollisuuden täyttämiseksi, olisi itsessään vastoin itsemääräämisoikeuden kunnioittamista ja sellaisena kielletty. Pelkästään muodollisen vastuuaseman tarkasteleminen eri riitä, vaan on syvennettävä näkemystä vastuun rajoista ja luonteesta.

Vaikka johonkin ratkaisuun liittyvät oikeudelliset perusperiaatteet olisivat selvät, usein niiden taustalta paljastuu kiinnostavia ongelmakimppejä. Tämän vuoksi ongelmakeskeisellä kysymyksenasettelulla voidaan toisinaan päästä suoremmin asiaan kiinni kuin silloin, jos koetetaan lähteä siitä, mitä yleisistä periaatteista tiedetään. Toinen vaihtoehto on koettaa yhdistää kaksi

⁵ Esimiehen laiminlyöntiperusteinen vastuu alaisen tahallisen rikoksesta liike-elämässä, teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle omistettu. Helsinki 2006, s. 323–356.

lähestymistapaa hermeneuttisen kehän idean mukaisesti: tarkastellaan pulmakysymystä periaatteiden valossa ja vastaavasti opitaan periaatteista lisää, kun testataan niitä hankalassa ympäristössä.

Eutanasiatilanteisiin verrattuna suhtautuminen itsemurhaan ja sen edistämiseen voi siis oikeudellisesti määrittyä selvästi vapaammin. Mahdollinen henkirikosvastuu on erikseen perusteltava, eikä se seuraa suoraan erityisen osan tunnusmerkistöistä. Rikosoikeudellinen sääntely jättää enemmän tilaa sellaisiin korjausliikkeisiin, jotka perustetaan esimerkiksi itsemääräämisoikeuteen.

Olen edellä esittänyt muutaman huomautuksen itsemurhasta rikosoikeudellisena aihepiirinä pohjustuksena toiseen visaiseen kysymykseen: aktiiviseen ja passiiviseen kuolinapuun. Kuolinavussa on kyse tilanteesta, jossa potilas on jo parantumattomasti sairas, eikä hoidolla voida estää lähestyvää kuolemaa.

Joku voi riitauttaa jo senkin, kannattaako kuolinavun aihepiiriä ylimalkaan lähestyä perinteisen henkirikosoikeuden ja itsemurhatematiikan kautta. Tiettyä johtoa näistä kuitenkin on saatavissa. Ja kaikki johto on tarpeen, koska lähestymme niin herkkää ja vaikeaa aihetta. Tulemme elämän ja kuoleman vaikeisiin ja eettisesti ladattuihin kysymyksiin. Yhtenä vaikeutena on paitsi se, että lainsäädäntö aiheesta on niin niukkaa, myös se, että julkaistu oikeuskäytäntökään ei ole juuri sen suuremmaksi avuksi. Rikosoikeus on kuin norsu posliinikaupassa. Elämän ja kuoleman kysymyksissä rikosoikeuden perimmäinen moraalinen sanoma korostuu, eikä ole helppoa sen paremmin kuin vaaratontakaan relativoida tätä sanomaa.

Joudumme siten kehittelemään oikeudellisia, eettisiä ja moraalisia tulkintojamme huomattavan epävarmuuden vallitessa. Oikeudelliset, eettiset ja moraaliset näkökohdat voivat kukin nostaa esille hiukan toisestaan poikkeavia näkökulmia. Tämä tarjoaa mahdollisuuden oppia ja testata sekä täsmentää näkemyksiämme siltä varalta, että soveltamistilanteisiin kuitenkin jouduttaisiin. Soveltamistilanteen voi tässä yhteydessä ymmärtää kahdella tavalla: sillä voidaan tarkoittaa yhtä hyvin rikoslainkäyttöä kuin esimerkiksi omaisen tai lääkärin harkintaa vaikeassa tilanteessa.

Elämä loppuu kuolemassa, ja jokaisen elämä nauttii viime hetkeen asti rikoslain antamaa suojaa. Ei ole lieventävää surmata vanhus tai kuolemansairas, joka pian muutenkin kuolisi. Surmaamisen kielto on yleinen moraalinen periaate. Elämä ei ole siinä mielessä asteikollinen käsite, että elämän arvoa mitattaisiin sen kestolla tai muutoin. Euroopan ihmisoikeussopimus ja Suomen perustuslaki säättävät ihmiselämän suojasta.

Vaikka rikosoikeus koskettelee perimmäisiä moraalisia periaatteita, se joutuu sallimaan poikkeuksia näistä erityistilanteissa. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet mahdollistavat sen, että voidaan yhtä aikaa pitää kiinni moraaliperiaatteen ehdottomuudesta, mutta kuitenkin tunnistaa hyväksyttäviä poikkeuksia.

Kysymykset hyvästä elämästä ja hyvästä kuolemasta tuovat esille eettisen tason kysymyksenasettelun. Hyvä hoito ja hyväksyttävä lääkintäkäytäntö ovat osaltaan lääkintätoiminnan eettistä normitasoa. Tuo käytäntö on luonteeltaan jo astetta muuttuvampaa kuin perustavimmat periaatteet. Kaarlo Tuorin termein oikeuden syvätason muutokset heijastuvat oikeuskulttuuriin. Hiukan vastaavasti voidaan nähdä kulttuuristen arvojen muutosten heijastuvan eettisiin ammattikäytäntöihin.

4 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN KOROSTAMISEN VAIKUTUS OIKEUDELLISEEN TULKINTAAN

Potilaan itsemääräämisoikeuden korostaminen on edellyttänyt uudenlaista näkökulmaa siihen, mitä tarkoitetaan hyvällä hoidolla.⁶ Myös rikosoikeudellinen sääntely seuraa tätä eettistä näkökulmaa: rikosoikeus mukautuu ja mukautetaan tietynlaiseen tehtävään yhteiskunnassa. Rikosoikeuden tulkinnossa on otettava huomioon lääkintäoikeuden kehitys ja yhteiskunnan muuttuvat arvot ja arvostukset. Hyvän elämän ja hyvän kuoleman kysymykset tuovat lisäväriä sinänsä perinteisiin keskusteluihin eutanasiasta ja itsemurhan avustamisesta.

Aktiivinen kuolinapu on käytännössä rangaistavaa sen vuoksi, että se toteuttaa henkirikoksen tunnusmerkistön. Jos tähän asiointilaan toivotaan muutosta, se saattaa edellyttää rikoslain muutosta. Lainopillisilla kehittelyillä ja tulkinnolla, joista tarkemmin jäljempänä, voidaan koettaa puolustaa aktiivista eutanasiaa, mutta aivan yksinkertaista se ei ole, kun vastassa on näinkin selvä ja tietoinen lainsäätäjän ratkaisu. Lainopin vastuuooppien uudelleentulkinnolla on kuitenkin merkitystä, kun täsmennetään nykyistä oikeustilaa ja otetaan kantaa pulmakysymyksiin. Itsemurhan avustaminen on selvästi helpommin oikeutettavissa kuin aktiivinen eutanasia, koska siinä puolestaan menettelyn rangaistavuus joudutaan perustamaan lainopilliseen kehittelyyn.

⁶ Ks. yleisesti *Pahlman, Irma*: Potilaan itsemääräämisoikeus. Helsinki 2003.

Rikoslaissa oli viimeisimpään lainuudistukseen asti säännös pyynnöstä surmaamisesta. Tuon säännöksen vuoksi oli perusteltua arvioida, että kuolevankaan henkilön vakaan pyynnön toteuttaminen ei ollut rankaisematonta. Uudistuksen yhteydessä kyseinen säännös kumottiin, mutta vastaavasti lakiin otettiin säännös surmasta, joka kattaisi kaikki lievemmin rangaistavat tahallisen surmaamisen tilanteet. Lapsenmurhasta on edelleen oma säännöksensä.

Perinteinen varovainen suhtautuminen pyynnöstä surmaamiseen kertoo siitä, ettei ihmisen katsottu voivan täysin määrätä omasta elämästään. Ihminen ei voinut suostua surmaamiseensa. Tämän kanssa on linjassa se, ettei törkeään pahoinpitelyynkään voi antaa pätevästi suostumusta. Vaikka pyynnöstä surmaamista koskeva säännös on kumottu, tiettyä oikeudellista epävarmuutta liittyy edelleen siihen, kuinka pitkälle ihmisen oikeus määrätä elämästään ja kuolemastaan voi mennä.

Harvemmin on teoretisoitu tarkemmin sitä, miksi todella on ollut tarpeen nähdä näin jyrkkä ero pyynnöstä surmaamisen ja itsemurhan välillä. Mahdollisia selityksiä on useita. Toisen surmaamisen kiellon voi ajatella tabuksi, jota on varjeltava heikentymiseltä. Ihmiselämän suoja edellyttäisi siten tällaisen tabun ylläpitämistä. Mutta miksi sitten itsemurha sallitaan? Miksi sitä ei pidetä yhtä lailla symbolisesta syystä kiellettyinä?

Erottelun perusteen voi nähdä siinä, että näissä tilanteissa taustalla vaikuttava velvollisuus on erilainen. On toisenlainen velvollisuus olla surmaamatta toista kuin olla surmaamatta itseä. Jälkimmäinen merkitsisi velvollisuutta elää. Elämän suoja ei voi edellyttää velvollisuutta elää. Sellainen velvollisuus heikentäisi itsessään elämän arvoa. Ihmisen vapautteen kuuluu vapaus päättää elämästään. Asiaan on voinut käytännössä vaikuttaa myös se, ettei kuollutta vastaan kuitenkaan voida käydä oikeutta.

Eettinen näkemys hyvästä kuolemasta tulee nähdä myös yhteydessä ihmisarvoon. Kestämätön, kivulias kuolema voidaan mahdollisesti nähdä tietynlaisena ihmisarvon loukkauksena. Tietoisuus tällaisesta mahdollisuudesta vaikuttaa elämän arvoon. Tästä nähdäkseni olisi kehitettävissä argumentti aktiivisen eutanasian sallittavuudesta tietyissä erityistilanteissa. On lähinnä empiirinen kysymys, voidaanko osoittaa sellaisia tilanteita, joissa tähän on tarvetta.

Ihmisarvon käsitteeseen liittyy kuitenkin tiettyjä hankaluuksia. Esimerkiksi kidutus on ihmisarvon loukkaamista. Kuolemiseen liittyvä kärsimys voi tasoltaan olla vastaavaa kuin kidutuksessa. On kuitenkin tulkinnanva-

raista, voisiko ihmisarvon loukkausta olla sellainen asiointi, jonka syy on niin sanotusti luonnossa.⁷

Sekä rikosoikeudessa että lääkintäoikeudessa suostumusoppi on keskeinen. Suostumus liittyy aina toisen tekoon tai laiminlyöntiin, jolla on seurauksia suostumuksen antajaan nähden. Jopa oletetulla suostumuksella on merkitystä rikosoikeudellisissa arvioinneissa.

Suostumusoppiin sisältyy ajatus tehokkaasta kieltämisestä. Hoitotestamentilla ilmaistaan se, ettei tiettyihin hoitoihin suostuta. Suostumusoppi palautuu itsemääräämisoikeuteen, koska sen keinoin kunnioitetaan henkilön todellista tai oletettua tahtoa. Itsemurha edellyttää käsitteellisesti, että henkilö tahtoo omaa kuolemaansa ja osallistuu sen toimeenpanoon.

Aktiivisen eutanasian sallittavuutta voisi mahdollisesti perustella sillä, että on kiellettyä ylläpitää ihmisarvon loukkausta. Voisi ajatella, että tällaisesta yleisestä kiellosta mahdollisesti olisi johdettavissa oletettu suostumus siinä tapauksessa, ettei todellista suostumusta enää ole mahdollista saada.

Kun arvioitavana on lääkärin toiminta, lääkintäoikeudellisilla näkökohdilla on merkittävästi rikosvastuuta rajaavaa merkitystä. Potilaan oikeudet ja hyvä lääkintäkäytäntö saavat merkitystä. On mielekkäämpää antaa tämän käytännön muodostua ratkaisevaksi, kuin nähdä rikosoikeuden interventiot eri kysymyksiin ensisijaisiksi. Samalla on kuitenkin aiheellista muistuttaa siitä, että rikosoikeudellinen sääntely muodostaa kehikon, jonka puitteissa lääkintäkäytäntö voi kehittyä. Potilaan itsemääräämisoikeuden korostuminen ja juridisoituminen tukee pyrkimyksiä laajentaa tämän oikeuden vaikutuksia myös rikosoikeudellisiin arviointeihin. Aktiivista kuolinapua koskevan keskustelun vilkastuminen kertoo tästä.

Jos kuoleva potilas on sairaalassa, hoitohenkilökunta vastaa potilaasta. Laki potilaan oikeuksista ja asemasta (1992) määrittelee monin tavoin eri tahojen oikeusasemaa. Lain nojalla toimii sosiaali- ja terveystieteiden neuvottelukunta ETENE, joka antaa suosituksia eettisistä kysymyksistä. ETENE on muun muassa käsitellyt saattohoidon eri tilanteita.

Lääkärin etiikassa olennaista on palvella potilaiden parasta. Yleisenä ohjeena on toimia aina parantamisen tarkoituksessa, mikä yleensä tarkoittaa hyvän hoidon antamista. Klassisessa Hippokrateen valassa suhtauduttiin kielteisesti kuolinapuun, sillä valan mukaan vannottiin: ”En tule antamaan kenellekään kuolettavaa myrkyä, vaikka minulta sellaista pyydetäisiin,

⁷ Terhokodin ylilääkärin Juha Hännisen haastattelussa mainitaan tällaisena ilmeisen todellisuena joskin harvinaisena tilanteena, jossa aktiivinen eutanasia olisi tarpeen, se, että suu- ja kaulasyöpiä sairastava nuori nainen on pian kuolemassa tuskallisen tukehtumiskuoleman. HS 24.4.2014, C 2–3.

enkä neuvoa sellaisen valmistamiseen.” Nykyisin käytössä olevassa lääkärin valassa puolestaan lausutaan muun muassa:

Vakuutan kunniani ja omantuntoni kautta pyrkiväni lääkärintoimessani palvelemaan lähimmäisiäni ihmisyyttä ja elämää kunnioittaen. Päämääränäni on terveyden ylläpitäminen ja edistäminen, sairauksien ehkäiseminen sekä sairaiden parantaminen ja heidän kärsimystensä lievittäminen.

Työssäni noudatan lääkärin etiikkaa ja käytän vain lääketieteellisen tutkimustiedon tai kokemuksen hyödyllisiksi osoittamia menetelmiä. Tutkimuksia ja hoitoja suositellessani otan tasapuolisesti huomioon niistä potilaalle koituvan hyödyn ja mahdolliset haitat.

— —
Kunnioitan potilaani tahtoa. Pidän salassa luottamukselliset tiedot, jotka minulle on potilaita hoitaessani uskottu. Täytän lääkärin velvollisuuteni jokaista kohtaan ketään syrjimättä enkä uhkausestakaan käytä lääkärintaitoani ammattietiikkani vastaisesti.

Lääkäri-potilassuhde ymmärretään nykyisin erityislaatuiseksi luottamukselliseksi suhteeksi, jossa korostetaan vuorovaikutusta ja riittävää yhteisymmärrystä. Vaikka lääkäri päättää hoitotoimenpiteestä, myös potilaan suostumus on tarpeen. Tahdonvastainen hoito on sallittua ainoastaan erityistilanteissa, kuten mielenterveyslain perusteella.

Potilaan tahto kuolla voi johtua hyvin monenlaisista tekijöistä. Syy saattaa olla jopa kokonaan jokin muu kuin sairauteen liittyvä. Mitään velvollisuutta edistää toisen itsemurhaa ei voine kuvitella tällaisessa tilanteessa kenelläkään olevan, vaan kysymys lienee yleensä yhtäältä siitä, onko velvollisuus tai oikeus estää itsemurha, ja onko vastaavasti oikeus edellytetä itsemurhassa.

Perinteisesti on katsottu, että itsemurhan estämiseen on oikeus. Tätä näkemystä voi perustella esimerkiksi katumusriskillä. Voi useinkin olla, että itsemurhakandidaatti itsekin jälkeenpäin kiittelee pelastajiaan. Silti tässä ajatustavassa on holhouksen siemen: itsemurhaa ei voisi perustellusti toivoa, vaan itsemurha-aikeen taustalla kuitenkin aina olisi muita, syvempiä toiveita.

5 OSALLISUUSOPIN DILEMMA

Osallisuusoppi voisi olla usealla tavalla asian kannalta merkityksellinen.⁸ Ajatellaan, että vaikkapa kolme henkilöä yhdessä päättävät surmata jonkun, ja toteuttavat yhteisen tarkoituksensa. Osallisuusopillisesti tekijät katsotaisiin rikoskumppaneiksi tahallisessa henkirikoksessa. Aikanaan tunnettu oppi omakätisistä rikoksista, joissa rikosentekijän tuli välittömästi itse osallistua rikoksen täytäntöönpanemiseen, on menettänyt merkitystään. Vastuuseen rikoskumppanina riittää siten välillisempikin yhteys rikokseen, kunhan yhteinen tarkoitus ja riittävä myötävaikutus sitovat rikosentekijät yhteen. Muodollis-objektiivisesta osallisuusopista on siirrytty aineellis-objektiiviseen.⁹

Rikoskumppanuudessa rikosteko muodostuu yhteisestä toiminnasta. Yllyttäjän ja avunantajan vastuu ovat päätekoon liittäviä ja niiden rangaistavuus edellyttää, että vähintään rangaistavaan pääteon yritykseen on ryhdytty.

Normaalitapauksessa osallisuusopin perustilanteet ovat kohtalaisen selviä. Usein erityisesti tekijänvastuun ja avunantajavastuun välillä joudutaan rajankäyntiin soveltamistilanteissa.

Osallisuuskysymykset ajankohtaistuvat toisinaan nimenomaan henkirikoksissa. On kiinnostavaa pohtia, kuinka yhdessä toteutettu eutanasia/itsemurha tulisi ymmärtää osallisuusopin näkökulmasta. Siinä siis yhdessä toteutetaan surmaamisteko, joka yhden osallisen tai rikoskumppanin näkökulmasta kohdistuu häneen itseensä, kun taas toisten mukanaolijoiden näkökulmasta kyse on toisen surmaamisesta. Rikosoikeudellisessa arvioinnissa joudutaan lähtemään radikaalista näkökulmanvalinnasta, joka samalla vaikuttaa olennaisesti arvioinnin lopputulokseen.

Edellisestä näkökulmasta menettely saattaisi olla henkirikoksena rangaistamaton, koska teko kohdistuu yhteen tekijöistä eikä toiseen, ulkopuoliseen. Vastaavasti taas jälkimmäisestä näkökulmasta henkirikosvastuu olisi luonteva, joskin jollain syyllä on pystyttävä sulkemaan pois uhrin vastuu itseensä kohdistuneesta rikoksesta: kyseinen henkilö on poikkeuksellisesti yhtä aikaa sekä tekijä että uhri.

⁸ Pohjoismaisissa osallisuusopeissa on huomattavia eroja. Ks. *Nuotio, Kimmo*: Participation in Crime in Nordic Criminal Laws: Variations on a Theme, teoksessa Husa – Nuotio – Pihlajamäki, *Nordic Law – Between Tradition and Dynamism*. Antwerp 2007, s. 127–152.

⁹ Ks. *Frände, Dan*: Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2005, 9 luku; *Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti*: Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Helsinki 2013, V Osallisuus.

Esimerkki kertoo siitä, että osallisuusopillista tarkastelua tulisikin syventää pohtimalla sitä, mikä tarkkaan ottaen on se rangaistava pääteko, johon kumppaneiden ja osallisten vastuu perustetaan. Rikoskumppanuuden tilanteessa jää hankaluudeksi muodostaa se ulkonainen teko, joka on tekijöiden yhteistyön summa, erityisenä ongelmana viittaamani näkökulman valinta.

En lähde tässä kehittelemään ratkaisuja esille nostamiini ongelmiin, vaan totean ainoastaan, että itsemääräämisoikeuden korostamisella tulee olla merkitystä täsmennettäessä rikosoikeudellista vastuuta. Tästä syystä myös sillä on merkitystä, onko itsemurhaa toivova henkilö itsemääräävä, vai onko itsemääräämisoikeus jossakin suhteessa rajoittunut. Jos itsemääräämisoikeus on, ei olisi mahdotonta sulkea pois muiden osallisten vastuuta.

Sivuutan tässä kokonaan laajennetun itsemurhan kysymykset samoin kuin sellaisen asetelman, jossa kaksi tai useampi yhdessä päättää itsemurhasta.

6 PAKKOTILA JA VELVOLLISUUKSIEN KOLLISIO

Itsemurhan estämisen oikeutuksen täytynee perustua oppiin pakkotilasta. Pakkotilateko toimii joko oikeuttamisperusteena, jolloin tekoa pidetään ”kokonaisuutena arvioiden puolustettavana”, tai sitten vastuuvapausperusteena, kun ”tekijältä ei olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista”.

Oppi pakkotilasta on monella tapaa kiinnostava aihepiirin kannalta. Pakkotilatekoon ei ole velvollisuutta, vaan se on nimenomaan oikeus. Tämäkään asia ei ehkä silti ole ihan mustavalkoinen. Esimerkiksi pelastusviranomaisilla voi olla tehtävää suorittaessaan velvollisuuksia pelastaa ja suojella tulipalon sattuessa, eikä pelkästään oikeus. Ainakin teoriassa voisi lääkintähenkilöstöllä olla ammattinsa perusteella erityinen vastuu potilaiden tilasta ja turvallisuudesta. Sairaalassa potilaat ovat valmiiksi jo haavoittuvia, mikä korostaa tietynlaista huolenpitovastuuta. Erityisesti tarkoitettaneen velvollisuutta noudattaa tarpeellisia varotoimia. Jos tajuton potilas loukkaa itsensä pudotessaan korkeasta sairaalasängystä, voidaan kysyä hoitohenkilökunnan vastuuta. Käytännössä useimmissa tilanteissa rikosoikeudellinen vastuu voisi perustua vammantuottamukseen tai pahimmassa tapauksessa kuolemantuottamukseen. Jos aivan poikkeuksellisesti hoitohenkilökuntaan kuuluva tai joku muu vastuuasemassa oleva tahallaan aiheuttaa vaaran tai seurauksen hengelle ja terveydelle, vastuu tahallisestakin rikoksesta voi

seurata. Hoitohenkilökunnalla lienee vastuullaan myös valvoa, ettei ulko-puolisia pääse vaarantamaan potilaiden terveyttä ja turvallisuutta.

Hyvin toisenlaisesta tilanteesta on kyse, kun puhutaan saattohoitoti-lanteesta. Silloin paluuta hyvään terveyteen ei enää ole. Ei ole sellaista ulkoista vaaraa, jonka torjumisesta on kyse, vaan etenevä sairaus itsessään on se vaara. Kivunlievitys ja muu potilaan tukeminen ovat avainasemassa. Aktiivista eutanasiaa voitaisiin periaatteessa puolustaa pakkotilaan vedoten. Jos elämä on paljon kuolemaa huonompi vaihtoehto potilaalle, miksi kyse ei voisi olla pakkotilanteesta?

Pakkotilaan liittyy kuitenkin merkittäviä ongelmia, mikä rajoittaa konstruktion soveltamista. Mikä olisi se pelastettava etu, joka voitetaan, jos sen edestä itse elämä uhrataan? Pakkotilasäännöstä ei selvästikään ole tarkoitettu tällaisiin tilanteisiin, joissa asiaan liittyvät edut ja haitat ovat näin vaikeasti täsmennettävissä ja arvioitavissa. Ihmishenki ei ole kvan-tifioitavissa, eikä pakkotila sovi eutanasiaan.¹⁰ Potilaan kärsimys sinänsä saattaisi olla sellainen vaara, jonka torjumiseksi myös muuten laittomiin keinoihin voisi turvautua. Esimerkiksi lääkekaappiin murtautuminen voisi olla oikeutettua, jos potilaalle on tarpeen antaa kivun lievittämiseksi lää-kekaapissa olevaa lääkettä, eikä muuta keinoa ole. Pakkotilaoppiin liittyy se rajoitus, että kyse ei ole pakkotilasta, jos uhkaava vaara joudutaan sie-tämään. Esimerkiksi poliisia pakeneva autoilija ei voi puolustukseksi vedota pakkotilaan. Voisi hyvin ajatella, että kuolema on ihmisen kohtalo-na, joten kuoleman lähestyminen nimenomaan joudutaan sietämään. Sen sijaan kivunlievitys, kun se on mahdollista, torjuisi sellaista vaaraa, jota ei tarvitse sietää.

Potilaan pelastaminen suurelta kärsimykseltä armeliaaseen kuolemaan voisi siis periaatteessa toteuttaa pakkotilanteen, mutta edellä mainittujen hankaluuksien lisäksi tässä ajatuksessa on ongelmana holhoavuus, pater-nalismi: pelastaja huolehtii pelastettavan eduista parhaaksi katsomallaan tavalla. Juuri tämä paternalismi heikentää merkittävästi pakkotilakonstruk-tion käytettävyyttä, koska jos tällainen oikeutus hyväksytään, se uhkaa ulottua merkittävästi tarkoitettua laajemmalle. Kolmannen valtakunnan eutanasiakäytännöt olivat karmeudessaan modernin lääkintäoikeuden ja lääkintäetiikan lähtölaukauksia. Ei ole mitään syytä palata niihin.

Ihmisen terveyteen kohdistuvat uhkat eivät ole sellaisia ulkoisia uhkia, joita olisi perusteltua torjua toisten toimesta häneltä itseltään kysymättä.

¹⁰ *Matikkala, Jussi – Salo, Heikki*: Eutanasia ja rikoslaki, teoksessa Seppänen, E. – Taipale, I.: Eutanasia. Puolesta & vastaan. Helsinki 2013, s. 144–156, s. 152.

Paternalismi jää edelleen vaivaamaan silloinkin, kun kyse on lääkaristä potilasta suojelemassa. Juuri tämän paternalismin estämiseksi potilaan tahdolle ja suostumukselle annetaan merkitystä. Tarkkaan rajoitettuna pakkotila-konstruktioilla voisi jossain tilanteessa olla merkitystä. Entisestään tätä tilaa rajoittaa se, että pelätään kuolemansairaaseen potilaaseen kohdistettavan painostusta, jolloin suostumukseen ei olisi täysin aito. ”Kuolinaputestamenttia” ei hyväksytä päteväksi, koska siihen voisi jäädä virhelähteitä.¹¹ Hoitotahto, jolla pätevästi kielletään tiettyjen hoitojen antaminen, vaikka näin joudutettaisiin kuolemaa, sen sijaan velvoittaa.

Pakkotilateoille läheistä sukua on oppi velvollisuuksien kollisiosta.¹² Siinä joltakulta edellytetään kahden tai useamman velvollisuuden täyttämistä, mutta niiden yhtäaikainen täyttäminen on mahdotonta. Lääkärin pohdinta hankalassa tilanteessa voi hyvin sisältää tällaisia elementtejä. Jälkikäteisarvioinnissa tarkastellaan velvollisuuksien luonnetta ja keskinäissuhteita. Velvollisuuksien kollisiosta ei ole nimenomaisia säännöksiä. Rikoslakiprojektissa valmisteltiin ehdotusta pakottavia olosuhteita koskeväksi sääntelyksi, mutta asiaa ei viety siitä eteenpäin. Velvollisuuksien kollisio olisi tämän mukaisesti otettu anteeksiantoperusteeksi osana näitä pakottavia olosuhteita.¹³ Kokoavasti voi todeta, että rikoslainsäätäjä on edelleen jättänyt sääntelykentän tässä yhteydessä suhteellisen avoimeksi. Se, ettei nimenomaisia säännöksiä otettu lainsäädäntöön, ei merkitse, etteivätkö tällaiset näkökohdat edelleen voisi olla merkityksellisiä. Kentän avoimuus ei sinänsä ole suuri ongelma, sillä soveltamistilanne on joka tapauksessa varsin avoin. Tärkeää on, että tilanne analysoidaan ja arvioidaan riittävän perusteellisesti eri näkökohtien valossa.

Lääkäri vastaa antamastaan hoidosta ja potilaastaan, etenkin jos ollaan sairaalaympäristössä. Edellä jo viitattiin siihen, että lääkäri lienee vastuuasemassa potilaastaan. Lääkärin ammattietiikka ja hyvän hoidon vaatimukset eivät silti välttämättä suoraan sääntele sitä kysymystä, saako lääkäri avustaa potilaan itsemurhaa, jos potilas tietoisesti tähän vaihtoehtoon on päätenyt tai miten suhtauduttaisiin pakkotila-argumenttiin aktiivisen kuolinavun tilanteessa.

Ollaan lääkärin ammatillisen toiminnan ja yleisinhimillisen toiminnan rajamailla. Lääkärin ammatilliset ja yleisinhimilliset velvollisuudet

¹¹ *Hahto, Vilja*: Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu. Helsinki 2004, s. 261.

¹² *Backman, Eero*: Pakkotila ja velvollisuuksien kollisio rikosoikeudessa. *Lakimies* 3/2004, s. 395–403.

¹³ Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat säännökset, Rikoslakiprojektin ehdotus (2000), s. 164–170 ja 301.

voisivat erota toisistaan. Kyse olisi siten hiukan samankaltaisesta tilanteesta kuin poliisin puolustaessa itseään tai toista hätävarjelutilanteessa. Oikeus itsepuolustukseen on sellainen perimmäinen jokamiehen oikeus, että se on oltava poliisillakin. Siihen, kuinka tuota oikeutta saa käyttää, voi vaikutusta olla sillä, että kyse on poliisista.¹⁴

Suomessa sairaalalääkäri on useimmiten virkamies, joten itsemurhan avustamisen ja kuolinavun tilannetta olisi arvioitava myös virkavelvollisuuksien noudattamisen näkökulmasta. Virkavelvollisuuksien sisällön täsmentäminen voi olla hyvinkin hankalaa, jos kysymys on perin niukasti säännelystä aihealueesta. Tiettyä merkitystä saattaisi olla sillä, että itsemurhan avustamisessa, silloin kun toimitaan lainmukaisesti, rikosoikeudellinen vastuu sulkeutuu totaalisesti pois, koska menettely ei toteuta rikostunnusmerkistöä lainkaan. Aktiivisen kuolinavun tilanteessa puolestaan teko täyttää surmaamisrikoksen tunnusmerkistön, mutta tulee oikeutetuksi, kun asia otetaan laajempaan tarkasteluun. Virkavelvollisuuksien näkökulmasta jälkimmäinen tilanne on hankalampi selittää velvollisuuksien mukaiseksi.

Jos kuoleva potilas toivoo kuolemaa ja muilta apua siinä, lääkärin velvollisuuksista tässä tilanteessa voidaan ajatella monella tavalla. Lääkärin velvollisuutena voisi olla edistää toiveen toteutumista, mutta yhtä hyvin voidaan lähteä siitä, ettei ketään voida velvoittaa tällaiseen tekoon. Sekin on mahdollista, että kysymys olisi lääkärin velvollisuuksien kannalta neutraali, ja että lääkäri, jos hän aktiivisesti asiassa toimii, toimisi yleisinhimillisessä roolissaan kanssaihmisenä.

Lääkärin roolia asetelmassa voidaan muunnella eri tavoin. Lääkäri voisi itsekin päätyä itsemurhaan, jolloin ero hänen ja toisenlaisen itsemurhakan didaatin, potilaan, välillä on siinä, että lääkäri osaa toteuttaa itsemurhan ammatillisesti pätevällä tavalla. Jos taas lääkäri on itsemurhaa hautovana potilaana, lääkäri lienee vapaa ammatillisista velvollisuuksistaan.

Lääkärin vastuu potilaastaan kasvaa, kun potilaan tila heikkenee. Hankalia tilanteita tulee eteen, jos esimerkiksi potilas, jonka tahdonmuodostus on heikentynyt, toivoo avustamista itsemurhassaan tai aktiivista kuolinapua.

Tässä artikkelissa olen kohdistanut päähuomion itsemurhaa lähimpänä oleviin kysymyksiin, siis tahalliseen tarkoitettuun ja toivottuun hengentiistoon tai siinä avustamiseen. Ihmis- ja perusoikeuskytkentöjen vuoksi on perimmältään kyse siitä, kuinka vahva on yksilön oikeus päättää kuole-

¹⁴ Ks. *Terenius, Markus*: Poliisin voimankäyttö. Rikosoikeudellinen tutkimus sallitun voimankäytön rajoista. Helsinki 2013.

mastaan. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artiklan nojalla ihmiselämä on suojattu. Jokaisen oikeus elämään suojataan laissa, eikä keneltäkään ei saa riistää hänen elämänsä tahallisesti, paitsi tuomioistuimen päätöksen täytäntöönpanemiseksi silloin, kun hänet on tuomittu rikoksesta, josta laissa määrätään tällainen rangaistus. Kuolemanrangaistuskin on nykyään Euroopassa kielletty. Artiklassa säädetään sellaisesta voimankäytöstä, jota ei katsota artiklan vastaiseksi teoksi.

Ihmisoikeussopimuksessa ei oteta suoraan kantaa itsemurhan sallittavuuteen. Keneltäkään ei saada tahallisesti riistää hänen elämänsä, joten sellainen teko olisi artiklan vastainen. Termi riistäminen kuitenkin viittaa surmaamisen tahdonvastaisuuteen, joten pyynnöstä surmaaminen tuskin olisi artiklan vastaista menettelyä.

Oikeus elämään edellyttää siis valtiovalalta, että elämää suojellaan myös lainsäädännön keinoin ylläpitämällä säännöksiä ja viranomaismenettelyitä tässä tarkoituksessa. Valtiovalta on velvoitettu kriminalisoimaan henkirikokset siihen tapaan kuin Suomessakin on tehty jo paljon ennen kuin tällaisista velvollisuuksista saattoi olla puhetta. Suomen perustuslaissa oikeudesta elämään säädetään 7 §:ssä.

Ihmis- ja perusoikeusnormien ja välillisesti myös muun lainsäädännön suojaama oikeus elämään perustuu elämään arvona ja elämän kunnioitukseen. Oikeus elämään on perustava ihmisoikeus, koska kaikki muut oikeudet ovat siitä riippuvaisia ja menettävät merkityksensä, kun elämä riistetään.

Jos oikeutta elämään ajattelee elämän kunnioitukseen perustuvana arvona, lienee yhtä lailla ymmärrettävää, että voi olla tilanteita, joissa yksilö päättää valita kuolla. Tai päättäisi valita kuolla, jos pystyisi tahtonsa toteuttamaan.

On jossain määrin epäselvää, voidaanko ajatella yksilön saavan täysin vapaasti päättää kuolemastaan ja mitä tämä merkitsisi. Ihminen voi pätevästi kieltäytyä tarjotusta hoidosta, eikä potilasta muutoinkaan saa hoitaa hänen valistuneen suostumuksensa vastaisesti. Pakkohoito voisi loukata ihmisarvoa. Mutta on silti epäselvää, loukataanko itsemurhaa yrittävän oikeutta päättää elämästään, jos itsemurha voimatoimin estetään. Toisin sanoen: Sisältääkö oikeus elämään oikeuden kuolemaan?

Euroopan ihmisoikeustuomio käsitteli kysymystä suuren huomion saaneessa *Pretty*-tapauksessaan. EIT:n mukaan EIS 2 artiklan mukainen oikeus elämään ei sisältänyt ihmisoikeutena oikeutta kuolemaan. Ms. *Pretty* oli halvaantunut ja sairasti kuolemaan johtavaa vakavaa rappeutumissairautta. Hän oli toivonut syyttäjältä etukäteistä päätöstä siitä, ettei hänen miestään, jonka apua tarvittiin kuoleman aikaansaamiseksi, syytettäisi hänen kuole-

mansa aiheuttamisesta. Koska tällaista taetta ei voitu antaa, Ms. Pretty katsoi viranomaisten loukkaanen lukuisia EIS:ssa turvattuja oikeuksia.

Yhdistyneissä kuningaskunnissa oli voimassa laki itsemurhasta (*Suicide Act*, 1961). Tuossa laissa oli nimenomainen säännös siitä, että itsemurhan avustaminen oli rangaistavaa. Tilanne poikkesi siten Suomen oikeudesta. Ms. Pretty tapauksessa hänen toivonsa oli nimenomaan ihmisoikeustuomioistuimessa ja EIS:n takaamassa oikeudessa, koska paikallinen lainsäädäntö mitä ilmeisimmin ei olisi taannut hänelle tällaista oikeutta. Viranomaiset eivät olleet valmiita poikkeamaan rangaistavaksi säädetystä menettelystä, vaikka olikin selvää, että Ms. Pretty ei enää pystyisi itse toteuttamaan itsemurhaansa. Brittiläisessäkin järjestelmässä ei ollut selvää, oliko syyttäjällä toimivaltaa tehdä etukäteen sitova päätös siitä, että syyttäjä ei tulisi ryhtymään jälkikäteen syytetoimiin. Kysymys oli siten tässä vaiheessa myös siitä, oliko tällaisen menettelyn puuttuminen vastoin taattua oikeutta kuolemaan.

Euroopan neuvosto on eri yhteyksissä käsitellyt kysymystä kuolemansairaana ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamisesta. Suositus R 1418 (199) korostaa, että kuolemansairaana (*terminally ill*) henkilön suojan surmaamisteoilta tulee olla taattu, eikä edes kuolemansairaana omaa tahtoa saa pitää perusteena oikeuttaa tällaista tekoa. Vuoden 1997 biolääketiedesopimuksessa korostetaan ihmisarvon kunnioittamista ja potilaan suostumuksen merkitystä.

Suomen Lääkäriliitto vastustaa eutanasian laillistamista ja pelkää erityisesti, että lääkäreitä velvoitettaisiin avustamaan potilaan kuolemaa.¹⁵ Tämänkin vuoksi on tarpeellista selvittää itsemurhan ja eutanasian kysymyksiä myös lainopillisen kehittelyn näkökulmasta sen sijaan, että luonnosteltaisiin sallivia lainsäännöksiä.

Itsemurhan ja eutanasian teemat osoittautuvat rikosoikeuden näkökulmasta aivan yhtä vaikeiksi kuin ne ovat etiikan ja lääkintäoikeuden näkökulmista. Tästä syystä näiden kysymysten tarkastelu rikosoikeuden näkökulmasta on hyvin hedelmällistä. Näin voidaan kehittää rikosoikeudellista vastuudoktriinia yhteiskunnallisen asiayhteyden entistä paremmin tunnistavaksi. Sijoittaisin tässä mielessä nämä pohdinnat laajasti käsitetyn yhteiskunnan rikosoikeuden teeman yhteyteen.¹⁶

¹⁵ Lääkärin etiikka. 7. painos. Helsinki 2013, s. 162.

¹⁶ *Nuotio, Kimmo*: Yhteiskunnan rikosoikeus, teoksessa Husa, J. – Keskitalo, P. – Linna, T. – Tammi-Salminen, E. (toim.), *Oikeuden avantgarde: Juhlajulkaisu Juha Karhu 1953 – 6/4 – 2013*. Helsinki, s. 259–282.